

נחמנו כימות עניתנו

צבי וינגרטן

הראש השנה שלי עולה על הכל...

לכל אחד יש את תחילת הזמן שלו, שממנו הוא מתחיל לספור שנה; לפעמים יום הולדת, לפעמים ראש-שנה (אזרחי), לפעמים הוא בוחר לעצמו יום בעל חשיבות אישית – אם זה חג או אירוע שנחרט ואי אפשר להסבירו לאדם אחר. פורים של שיעור א' הפך ליום שממנו מתחילה הספירה, ממנו מתחיל הכל, המעגל הזה שמזכיר לך כל פעם מחדש ששוב אתה מתחיל מאפס, שוב מזג האוויר בחוץ דומה לזה שהיה אז, שוב צריך להתחיל לנקות לקראת חג האביב ובין לבין גם לנקות את האבק מעל זיכרון של שנה נשכחת ולשאול את עצמי – איפה אני היום ואיפה הייתי אז?

כולם כבר יודעים שזה היה מרק פטריות. כשעוד צעקתי ללא קול, שם על המיטה כמעט ערום ומתכסה בשלפוחיות רציתי לנשוך משהו, לחשוב על משהו, רק לא זה. רוני ואמיתי כבר יצאו בגשם להזמין אמבולנס, האחרים אולי הלכו בעקבותיהם, אולי ניקו את הרצפה, ארגנו את הדברים, התפללו. יותם ישב לידי מנסה לדבר איתי, להציע נחמה. ראש השנה, בעצם יום הדין, היה המקום הראשון שאליו ניסיתי לברוח, להתחמק לחיבוק של משהו אחר, להתעלם מהקשר המוחלט בין דין לזיכרון, בין פה לשם.

הדקות עברו כנראה יותר מהר מששיערת, ידעתי אח"כ רק שהיו קשיים ולקח זמן – המון זמן. אבל הזמן היה חייוני לי, בשבילי הייתי שם לבד בגוף שנקרע מרוב כאב, בלי יכולת להחזיק את עצמי, יותם התערפל והייתי לבד מול חלון שחור בחדר מלא אדים, בדין.

במרפאה, שלוש מאות מטר מהציון, הייתי כבר באור; יום הכיפורים היה אחר. במיטה אתה זורם בין ערות לשינה, בין היות לאין, בין מחשבות וסיוטים לחלומות. למה אני פה? איך ניצלתי מבית החולים של אומן?

יש דברים שמעירים אותך, שאומרים לך בפנים: בן אדם, לא מגיע לך להיות פה. מין נשייה כזאת של החיים שמרעידיים אותך ואתה ניצב לרגע בין חיים למוות, בין פה לשם. זה רק רגע וזה מספיק – כך אומרים אנשים מסוימים. בהפסקות שעשיתי לעצמי בין התפילות, חשבתי על חצי שנה שעברה בין פורים ליום כיפור, נזכרתי – מימשת.

והכל חוזר ברוורס, תחילת זמן אלול, שלושים, התמונות והדיבורים של השבעה, הלוויה, פסח, אימיילים, גבס, מפגש אחרון.

כשראיתי את אמא שלי לראשונה אחרי הש' בעה, היא סיפרה בעקבות ביקור שם (כך סיפרו לי, היא אמרה) שכשהרב הודיע שהוא חולה הם בכו והוא אמר שהוא קיבל שלושים וארבע שנים במתנה.

אני מסתכל מחלון שמשקיף על רחובותיה הריקים של פתח תקווה, מדי פעם קבוצת ילדים על אופניים עוברת בכבישים הריקים. זרועי החבושה קולטת את עיני ואני נזכר בזרועותי הכוויות, מה הוא היה רואה אם הוא היה פה? כולם מנחמים אותי באומרם שהיה יכול להיות הרבה יותר גרוע, ואני מנסה לחשוב האם אני במקום שהייתי רוצה להיות בו בזה יום הדין, והאם אני עכשיו כבר בשלב המתנה? כלומר, ברור לי שאני פה עכשיו כי אני שונה מאז, המשפט התחיל, לא ביום הדין, אלא באירועים שקדמו לו (כך אני משנן לעצמי). ראש השנה איננו היום של בריאת העולם – כך מספרים לנו – אלא יום בריאת האדם, העולם מתחיל כמעט שבוע לפני...

זה הכל – כלום

בו' אדר תשס"ז ולקראת שבת זכור, עברתי כמנהגי על הקריאה וההפטרה. כזכור, ההפטרה פותחת בכישלון שאול במבחן מלחמת עמלק, ונמשכת בבשורת ה' אל שמואל "נחמתי פי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דבני לא הקים"¹. שמואל מגיב בחרון (על עצמו? על שאול? על ה') וזועק אל ה' כל הלילה, בתקווה (?) אולי לשנות את דעתו, שיתחרט על חרטתו ויחזור בו מהחלטתו לוותר על שאול. הפרשייה נמשכת, פסגת הדרמה בהפטרה מתרחשת במחנה ישראל כששמואל מודיע לשאול ש"קבע ה' את ממלכותו לשאול מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך. וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם פי לא אדם הוא להנחם"². השורש נח"מ, שאינו שורש מצוי כל כך במקרא, שהופיע בתחילת הפרשייה העגומה הזו, שב ומופיע מספר פעמים פה ובהמשך. אמנם, ע"פ הקריטריונים של הרב אלחנן סמט לא מדובר במילה מנחה, ובכל זאת ניתן להבחין בתנועה המרתקת שמילה זו עושה בין הופעה להופעה.

בקצותיה (הפותח והסוגר) של מסגרת היחסים הנרקמים (הנפרמים?) בין שאול, שמואל והקב"ה בעקבות מלחמת עמלק, מופיעה – פעם כדיבור ופעם כעובדה מוגמרת

1 שמואל א טו, יא.

2 שם, כח-כט.

– התנחמות הקב"ה ממלוכת שאול. מאידך, דבריו של שמואל³ סותרים לחלוטין את דברי הקב"ה. ובצורה בוטה: ה' אומר "נחמתי" וכנגדו שמואל עונה "לֹא יִנָּחֵם", על ה' נאמר "נְהַי נָחֵם כִּי הִמְלִיךְ אֶת שְׂאוּל"⁴ ושמואל מוחה "כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהַנָּחֵם".

כמדומני שזו גם הסיבה ששמואל, לאחר סירובו הראשון לשוב ולהיראות עם שאול לנגד כל העם, חוזר בו והולך עם שאול. אם נאומו המוחץ של שמואל כולו אמת – ומשמע שה' לא ניחם, אזי החרטה שמציג הקב"ה איננה חרטה אלא החלטה קבועה מראש. ובעקבות דברים אלו עולה שמלחמת עמלק היתה רק אמתלה שכביכול בגללה נושל שאול ממלכותו, ואולי גם החטא הנורא כל כך שעשה שאול (ושמכעיס את שמואל כל כך) הוא פיקציה.⁵ ושמואל חוזר, הורג את אגג ושב לביתו.

מנקודת מבטו של שמואל ושל האדם בכלל, הקריאה הזו מדכאת ונשארתי בצריק עיון.

*

בז' אדר הלכתי לבקר את רבנו בביתו. ישבתי שם עם הרב דרייפוס, ר' שמעון ועוד שתי דמויות לא מוכרות. הדיבורים נסובו מעניין לעניין ואני בעיקר ישבתי בצד, מאזין לשיחה ומחייך. נהנה לשמוע את הקול של הרב שג"ר, ללא צורך ביותר מזה. בשלב כלשהו, כשהשיחה התגלגלה לכיוון פורים, הרב שג"ר סיפר שכל שנה הוא שואל את עצמו מה המשמעות של קריאת המגילה השנה, והפעם הוא רצה להציג את השאלה

3 שאולי מסתמכים על דברי בלעם: "לֹא אִישׁ אֶל וַיִּכְבֹּד וַיִּבֶן אָדָם וַיִּתְּנָם הֵהוּא אָמַר לֹא יַעֲשֶׂה נְדָבָר לֹא יִקְיָמָהּ" (במדבר כג, ט) – מעניין לראות את הפרשנות ההחלטית יותר שם שלא מופיעה פה (על רקע הסתירה שנידונה במאמר זה).

4 שמואל א טו, לה.

5 לא הכרתי זאת אז, אבל במבט מפוכח מעט של שנה אחרי נראה לי נכון להביא את דברי התנחומא (וישב):

זה שאמר הכתוב, "לכו חזו מפעלות אלוהים נורא עלילה על בני אדם". א"ר יהושע בן קרחה: אף הנוראות שאתה מביא עלינו - בעלילה את מביאן, בא וראה, כשברא הקב"ה את העולם מיום הראשון ברא מלאך המות. מניין? א"ר ברכיה: משום שנאמר, "וחושך על פני תהום" - זה מלאך המות המחשיך פניהם של בריות, ואדם נברא כששי ועלילה נתלה בו שהוא הביא את המיתה לעולם שנאמר, "כי ביום אכלך ממנו מות תמות".

משל למה הדבר דומה, למי שמבקש לגרש את אשתו. כשבקש לילך לביתו, כתב גט, נכנס לביתו והגט בידו, מבקש עלילה ליתנו לה, אמר לה: מזנו לי את הכוס שאשתה. מזגה לו, כיון שנטל הכוס מידה אמר לה: הרי זה גיטך. אמרה לו: מה פשעי? אמר לה: צאי מביתי, שמזגת לי כוס פשור. אמרה לו: כבר היית יודע שאני עתידה למזוג לך כוס פשור שכתבת הגט והביאתו בידך. אף כך אמר אדם לפני הקב"ה: רבש"ע, עד שלא בראת עולמך קודם שני אלפים שנה היתה תורה אצלך אמון שכך כתיב, "ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום" ב' אלפים שנה וכתוב בה, "וזאת התורה אדם כי ימות באהל" - אלולי שהתקנת מות לבריות היית כותב בה כן? אלא באת לתלות בי את העלילה הוי, "נורא עלילה על בני אדם".

כל העולם כולו מתנהל על בסיס אמתלות...

בפני הנוכחים. כמדומני שהשאלה נשארה פתוחה וממנה עברו לנושאים אחרים. ואני שקעתי בה.

הפסוקים התנגנו לי בראש בלופ אינסופי: אלוהים לא מתנחם, אלוהים לא משנה את דעתו.

*

באחד הסיפורים האהובים עלי, שח רשב"י עם תלמידיו על משמעות הפורים:

שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי: מפני מה נתחייבו 'שונאיהן של ישראל' שבאותו הדור כליה? אמר להם: אמרו אתם! אמרו לו: מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע. – אם כן שבשושן יהרגו, שבכל העולם כולו אל יהרגו! אמרו לו: אמור אתה! אמר להם: מפני שהשתחוו לצלם. אמרו לו: וכי משוא פנים יש בדבר? אמר להם: הם לא עשו אלא לפנים – אף הקדוש ברוך הוא לא עשה עמהן אלא לפנים, והיינו דכתיב, "כי לא ענה מלבו".

מגילה יב, ע"א

המגילה, שמספרת סיפור הכולל מתח של גזרות, צום ותחינה לפני בורא עולם, ובסיום – נס גדול, היא מרכז העיסוק של החג. התלמידים מנסים לחשוף את הרובד הנסתר במגילה זו, את הסיבות שהובילו את הקב"ה להעניש את ישראל עם גזרות השמד. רשב"י עובר לעמדת התלמיד ומעוניין לשמוע את דעתם. הם מציגים את הרעיון בפניו, הנאה מסעודת הרשע, ומיד רשב"י סותר אותו. כשהתפקידים מתחלפים שוב, מציע רשב"י חטא חמור בהרבה משהציעו התלמידים, חטא של עבודה זרה. אך מהר מאוד נחשפת התרמית – "הקדוש ברוך הוא לא עשה עמהן אלא לפנים" – הכל הצגה. הציטוט נגמר פה, הגמרא לא עונה על השאלה הבאה, והמתבקשת כל-כך: אם הגזרות היו אשליה אזי גם הנס הוא פיקציה ותו לא! את מה אנחנו חוגגים בפורים?

*

כשישבנו אצל רבנו והדיבור זרם, בליל המחשבות הזה – שעבר משמואל ושאלו אל רשב"י ותלמידיו, וחוזר חלילה – ניסה להתגבש לכדי רעיון ברור ואחיד, אך ללא הועיל.

בסביבות השעה שבע, על פי רמז של רבנו, קמנו ללכת. לפני שעזבתי את החדר, ביקשתי להציג את הדברים – אמרתי שאני לא בטוח מה המסקנה המתבקשת אבל עד פורים אני מקווה לגבש דעה. הוא הניד בראשו, בירך אותי ברפואה ובשלום ויצאתי.

*

ישבתי לחברותא עם ארנון ולמדנו מדרשים שונים, ואחת מהדרשות הרתיעה אותנו (עד כדי כעס):

אמר רבי יהושע בן לוי: למה הדבר דומה? למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו, בבקשה ממך הצילני מיד הלסטים שמע המלך והצילה. לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה, היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה, מה עשה המלך? גירה בה הלסטים כדי שתצעוק וישמע המלך, כיון שבאו עליה הלסטים התחילה צועקת למלך, אמר לה המלך, לכך הייתי מתאוה לשמוע קולך.

שמות רבה כא, ה

המדרש הזה, כפי שאמר אז ארנון (ובצדק), מציג יחסים דיספונקציונליים בין בני זוג – המלך מתקשר עם אשתו לעתיד רק ברחמים, מתוך אהבתו לנערה הוא גורם לה סבל, הסמן היחיד שהוא רואה לאהבתה הוא זעקת הכאב. ולא זו אף זו – דבריו של ריב"ל באים כהסבר לתקיפת המצרים על גדות ים-סוף, תקיפה שהובילה לנס קריעת הים ולייחודו של 'שביעי של פסח'. הקושי העמוק בדבריו של ריב"ל הוא – אם ה' הוא המגרה את הלסטים בבני ישראל, אזי האם ניתן להודות לו בלב שלם? הרי לולי היה מכניס אותנו לצרה, הגאולה לא היתה נצרכת כלל!

מכתב

כשלמדנו את הדברים שנה שעברה, מצאנו בדבריו של רשב"י על רקע דברי ריב"ל שמץ של נחמה. באימייל לרבנו מפורים של שנה שעברה נכתב כך:

רציתי להתייחס לקריאת המגילה של השנה (כפי שהגדרת את זה) וקודם לא הצלחתי לבטא את זה כ"כ...

הגמרא אומרת שהטעם שאיננו אומרים הלל בפורים, היא שהנס לא התרחש בא"י, אבל דומה שמיחת רשב"י ותלמידיו עולה משהו אחר... ע"פ רשב"י כל האירוע היה עניין של העמדת פנים, ומשמע – שלא התרחש שום נס! גם אם

היהודים לא היו מתחננים על נפשם... הכל היה שב על מקומו בשלום... העמדת הפנים הזו היא גם הסיבה שאנחנו לא אומרים הלל – מכיוון שהלל אומרים על נס, ופה לא היה שום דבר!

מישהו אמר בליל שבת שהשאלה שאנחנו צריכים לשאול היא למה "הדור קיבלוה בימי אחשוורוש"?

רבי נחמן מסביר (אני חושב שלפני כן שמעתי את זה באחד משיעורי המדרש בשיעור א') שמעמד הר סיני היה נטילת זכות הבחירה של עם ישראל... אבל מה זה "כפה עליהם הר כגיגית"? יש משל מדרשי שמתאר את עם ישראל כנערה ואת הקב"ה כמלך... כך עם ישראל זעק אל הקב"ה על ים סוף ואז נוצרה ההתאהבות (אז ישיר) וכשבא הקב"ה לתת את התורה העמיד את עם ישראל מול עמלק כדי להצילו.

ההתאהבות הזו, לדעתי, נוראית. היא לא מבטאת רצון אמיתי להתאהב, אלא מחויבות (מתוך איום). בהתנהגותו של המלך ישנה לא מעט סדיסטייות, ורצונות של שליטה יותר מקשר רציני. ייתכן גם שזו הברירה היחידה, כי ביחס של בורא-נברא, כולנו הרי תמיד נהיה אסירי תודה...

זוהי הקריאה שעולה מהתנ"ך – עם ישראל נמצא בצרה, הקב"ה עושה נס ועם ישראל ניצל ומתאהב בקב"ה; לאחר מכן ישנה נטישה של עם ישראל את הקב"ה – הם נופלים לעוד צרה והמעגל חוזר לתחילתו – במצב כזה, כל התאהבות בקב"ה היא התאהבות שטומנת בחובה מכה אחר מכה. והנה מגיעה מגילת אסתר וחורגת מהכללים – עם ישראל לא באמת חטף מכה וכתוצאה מכך הוא לא באמת ניצל, אלו בעצם עשרה פרקים שבהם לא קורה כלום. אבל כחלק מהכלום הזה, עם ישראל נמצא במצב שבו הוא לא חייב לקב"ה כלום – אנחנו עשינו "לפנים", הקב"ה עשה "לפנים", כולם עשו 'כאלו' אחד לשני וזהו. במצב הזה אנחנו לא מתאהבים בקב"ה כי הוא הציל אותנו (= הוא הרי לא הציל אותנו), אנחנו אוהבים כי אנחנו אוהבים – וזהו.

אני מרגיש שהקריאה (שלי) משנה שעברה היוותה המשך ישיר למאמרי בקונטרס דאז, שקראו בעיקר להתאהבות, בצל המאורעות הנוראים שפקדו אותנו.

לו רק היה ניתן לנתק חלקים מהמציאות ולומר שאלו אירועים השווים יחס ומהשאר ניתן להתנתק – החיים היו הרבה יותר קלים להתמודדות. האמירה לגבי פורים יפה, אנו חוגגים את התאהבותנו בקב"ה, את "הדור קיבלוה". אבל יש גם המשך לשנה, המשך שעומד בסימן של ליסטים הפוגע בבת המלכים רק כדי שנוכל להתאהב מחדש בצעקותיה...

*

אני קורא דברים שחשבתי ושכתבתי בשנה שעברה ומנסה להבין: האם היתה זו פרשנות אפשרית יחידה? האם לא ניתנו המילים להיקרא אחרת? הרי הליסטים איננו מהווה צרה יותר אמיתית מאותו המן המטיל גורלות – גם אותו, המלך משכיר ללילה, כאילו לאיים על אהובתו. מאידך, לא ניתן להתכחש לסבל שהוא קודם כל מנת חלקנו. כמה פעמים בכו יהודים לנוכח הסבל הזה – מדומה ככל שיהיה? סיפורו של רשב"י חוזר ועולה...

שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי: מפני מה נתחייבו 'שונאיהן של ישראל' שבאותו הדור כליה? אמר להם: אמרו אתם! אמרו לו: מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע.

התלמידים מנסים למצוא את סיבת סבלם של יהודי הדור ההוא, אך בשקט בשקט, תחת איצטלה זו, הם מחפשים אחר סיבת סבלו של כל דור ודור. אם החנופה לרשעים לא מספיקה אזי יש גם את אלו שמוכנים עוד להנות מהסעודה, זהו עיוות של גלות. כך, שהתלמידים המחפשים אחר חטא ממשי יכולים להיתלות בחטא זה שמופיע מחדש בכל דור ודור.⁶ מצד אחד, יש בכך נחמה – אנחנו נופלים וקמים (ותמיד נשאר מספיק מקום לקימה החוזרת); מאידך, זהו מעגל אינסופי – כל עוד נהיה כפופים לגויים, ימשיכו החנפים להוות חלק מעם ישראל.

אם כן שבשושן יהרגו, שבכל העולם כולו אל יהרגו!

ההגיון מעוות – למה שהעם כולו יסבול רק בגלל עשירון מקורב, שלא מבין (וכשהוא מבין – מתכחש) שהוא סובל בגלות? אמנם, כפי שרבי שמעון בן חלפתא אומר במקום אחר,⁷ החנופה הינה סמל לעיוות בכל מיני רמות – אך עדיין אין הצדקה לכיליון של העם כולו.

אמרו לו: אמור אתה! אמר להם: מפני שהשתחוו לצלם.⁸

6 תנא משמיה דרבי נתן: באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כלייה, שהחניפו לו לאגריפס. אמר רבי שמעון בן חלפתא: מיום שגבר אגרופה של חנופה - נתעוותו הדינים ונתקלקלו המעשים, ואין אדם יכול לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך. (בבלי, סוטה מא, ע"ב).

7 ראה הערה קודמת.

8 הצלם המדובר, הוא הצלם שהקים נבוכדנאצר (בדמותו) בבקעת דורא וציווה שכל הכפופים לו ישתחוו לצלם.

השקיעה תחת אומות זרות, ההיטמעות בתוכם והעבודה הזרה שעומדת ממעל לפירמידה מצדיקים את סבלו של עם ישראל. התשובה של רשב"י תמוהה – האם בחרנו לחיות בגלות, האם בחרנו לחיות בצלו של נבוכדנאצר ולחוש את תחושת המחנק תחת שיעבודו? לא עם ישראל בחר להשתחוות לצלם, לא ניגשנו ויזמנו את העניין – נבוכדנאצר הצמיד אותנו לקיר והעמיד בפנינו ברירה: למות או להשתחוות.

אמרו לו: וכי משוא פנים יש בדבר?!

את קושייתם של התלמידים ניתן לפרש לשני כיוונים שונים:

1. האם היתה להם ברירה? הרי אפילו חנניה, מישאל ועזריה שהיו מקורבים למלכות נידונו לכבשן האש – כיצד ניתן להאשים את כל היהודים בכך שלא הקריבו את עצמם? הדרישה של רשב"י כלפי העם, נראית לתלמידים מוגזמת (לפי הסבר זה). לא ייתכן, אפילו בתקופת השמד, לבקש שעם שלם יצא באופן גלוי נגד ציווי השלטון. **יש להדגיש**: דרישתו של רשב"י איננה למרד אלא להקרבה, בקידוש ה'.⁹

2. האם ניתן לסלוח על כך? נראה שהסבר זה (שעולה מתוך הפירושים השונים וכן ממה שאמרנו לעיל) מבטא קשיחות חמורה אצל התלמידים ביחס לעמדה שהיא לכאורה עמדת רשב"י. הם מתעלמים מאפשרות הסינגור ותמהים על עצם יכולתו של הקב"ה לסלוח על דבר כזה. תשובתו של רשב"י בהמשך תבוא (מתוך הסבר זה) דווקא לחנך את התלמידים¹⁰ שיכירו בכך שחומרת הדין איננה הדרך הנכונה בכל מקרה.

אמר להם: הם לא עשו אלא לפנים – אף הקדוש ברוך הוא לא עשה עמהן אלא לפנים, והיינו דכתיב "כי לא ענה מלבו".

התנהגותם של עם ישראל היתה "לפנים", מקובל לפרש זאת כך (בדומה לאפשרות הראשונה שהזכרנו קודם): כפי שציינו, מצבו של עם ישראל לא הותיר לו הרבה ברירות ולכן מוכרחים היו היהודים למלא אחר ציווי של נבוכדנאצר. אע"פ שעשו את המעשה, הרי שעשו זאת רק כלפי חוץ ומראה, וכלפי לייא לא היה בזה דבר. **כעונש** הקב"ה מתייחס אליהם באופן דומה – הוא מכניס אותם למצב בו גם הוא עושה הצגה.

9 לדעת, פה ובהמשך לא ניתן להתעלם מהקישור לסוגיית קידוש השם (סנהדרין עד, ע"א). רשב"י שם סובר שלא רק שיש חובה למות על קידוש ה' ולא לעבור על איסור עבודה זרה – אלא שיש חובה אף להרוג את העובד כדי להצילו בנפשו (ראה מה שכתב על כך הרב שג"ר, **אהבוך עד מות**, עמ' 36-35).

10 כשרשב"י אומר להם שמדובר בחטא ש"הם לא עשו אלא לפנים", יש בכך רמיזה לריכוך עמדות.

כך, בדרך זו, נפרש את הציטוט מאיכה (!): "פִּי לֹא עָנָה מִלְבוֹ" – נאמר על הקב"ה שאיננו מענה אותנו מלבו אלא רק כלפי חוץ.

סוף דבר

אחד שאל אותו על אודות ש... מלבישים השגותיהם במקרא ומאמר חז"ל. ולפעמים מפרשים מאמר חז"ל א' בכמה וכמה פנים ובכל פעם מרמזים בו השגות אחרות. ושאל אותו אם גם התנא או האמורא שאמר את המאמר הזה כיון ג"כ לכל זה והשיב לו: לאו. רק מחמת שע"י מעשיהם הטובים זכו לרוח הקודש נורא ונשגב הנמשך מהשי"ת בעצמו אשר אין סוף לדעתו ית' וע"כ בכל דבריהם הנאמרים ברוח הקודש כזה מלובשים בו השגות גבוהות ונוראות מאד בלי שיעור וערך מה שגם הם בעצמם לא ידעו אז מזה.

ליקוטי הלכות אורח חיים א, הוספות בעמוד אחרון

אך הקריאה של ערב פורים השנה זורמת כעת למקום שמנסה למצוא מפלט שאיננו אותו פשט שהצענו למעלה. לכאורה, גם התלמידים וגם רשב"י מציגים "מידה כנגד מידה" של "עונש כנגד חטא", אלא שניתן להדביק פרשנות אחרת לדברי רשב"י. עבודת הצלם, שלפי התלמידים היא אירוע שמהווה נקודת אל-חזור, מתרחשת כבר במעמד הר סיני, ושם כמדומה שהקב"ה כן חזר בו – "וַיִּנָּחֵם ה' עַל הַרְעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ"11. אבל ה' לא ניחם, אני חושב לעצמי (וכבר לא בטוח אם רע, אם טוב), חז"ל מסבירים את דבריו של הקב"ה (שם, בספר שמות) לא כחזרה בהחלטה להעניש את ישראל אלא כחזרה מהאופן שבו התכוון להעניש את ישראל. הוא אמנם מחליט לא להענישם כעת, אך בכל דור ודור הוא פוקד עליהם את אותו עוון. כשרשב"י אומר שעם ישראל היה חייב בעונש הוא מתכוון לאותו חטא קדמון, עבודת העגל בסמוך למעמד הר סיני. במידה מסוימת (לשיטתנו), הופך חטא העגל לחטא הקדמון של עם ישראל (גם הוא, כמו חטאו של אדם קשור בדרך הפשוטה ביותר ל"פגם הברית").

דבר אחר, "מי יתן" אמר רבי מאיר: מי גדול הגנב או הנגנב? הוי אומר הנגנב גדול שהוא יודע שהוא נגנב ושותק. כך כתיב, "ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו" כביכול והוא אומר "מי יתן והיה לבכם זה להם"...

דברים רבה ז, י12

11 שמות לב, יד.

12 הרחבתי על דרשה זו במקום אחר, ראה: 'לב לדעת', שיח לשבת פרשת כי תבוא, באתר הישיבה.

רבי מאיר אומר: אף לא יום אחד היה [הברית עם הקב"ה] אלא היו עומדים בסיני ואמרו בפיהם נעשה ונשמע ולבם היה מכוון לעבודת כוכבים.

שמות רבה מב, ח

סיטואציית מתן תורה, כפי שמשקפת מדברי רבי מאיר (ותסלחו לי על המילים), סנסציונית עד כדי גיחוך. הטקס כולו נראה כמתנהל במלוא הרצינות, אך מאחורי הקלעים מתרחשים דברים שפורמים ומבטלים את האירוע כולו. הקב"ה כורת ברית עם ישראל אך מתברר שהכל נעשה "לפנים", כהצגה. במקום אחר¹³ מסבירים האמוראים שקבלת התורה נעשתה בכפייה ולכן המחויבות כולה מוטלת בספק. ה"לפנים" של ישראל במעמד הר סיני ניתן לפירוש בשני אופנים: האחד, כדרך שפירשנו עד עתה, כהצגה – מהפנים ולחוץ. השניה, לעתיד – עם הפנים קדימה: עם ישראל רצה להמשיך הלאה, רצה לעבור כבר לעגל, ופשוט רצה לסיים את הטקס כמה שיותר מהר.

אם דברי רשב"י ניתנים לקריאה בהקשר זה, אזי דבריו מתפרשים כך: ישראל כרתו את הברית עם הקב"ה כדי לעבור את משוכה זו בדרך לעתיד (לעשות את העגל),¹⁴ אף הקב"ה מתנהג באותה צורה – הוא מציל אותנו רק כדי שנעבור למשוכה הבאה, הוא לא עושה עמנו אלא בשביל העתיד.

בעזרת ראי מנותץ או שברי מחשבות אני מנסה לצייר את עצמי. מסכת האסוציאציות נשזרת כמו קורי עכביש ואני שואל את עצמי האם מחר אשאל את עצמי שוב את אותם שאלות? האם מחר ארגיש את הרלוונטיות של מילות העכשיו? כנראה שלא.

13 שבת פח, ע"א.

14 ובאותה מידה ניתן להסביר שאף ההשתחוויה לצלמו של נבוכדנאצר לא היתה אלא לפנים/בשביל העתיד (לעשות עכשיו כדי לקיים מצוות בעתיד).

אני מרגיש שהתלמידים שואלים לא על צרותיהם של מרדכי ואסתר, אלא על הצרות של עכשיו – למה אנחנו טובלים. התשובה שהם מנסים להציג היא תשובה של אחריות חלקית של בני הדור – לא לכולם מגיע העונש, רק החנפים צריכים להיענש. רשב"י מעביר אותם לפאזה אחרת – כולנו אשמים, כולנו פגמנו בברית בזמן זה או אחר, מה גם שהחויב הקולקטיבי קיים עד עתה.